

„Amikor kiállok a pódiumra, műtárgy vagyok”¹

– Ladik Katalin és Virág Zoltán beszélgetése –

– *A természet- és az állatszimbolika, a mesék meg a mítoszok világa, a folklorisztikus összefonódások, a népi hiedelemvilág és zenekultúra alkotói bemutatkozásod pillanatától kezdve kitüntetett jelentőséggel bír többirányú művészi tevékenységében. Fel tudnád-e idézni sokszorosan rétegzett érdeklődésed, tapasztalatszerzésed kibontakozásának korai szakaszait, első fázisait?*

– Először is üdvözlöm az egybegyűlteket, a kedves közönséget, az érdeklődőket, akik szemmel láthatóan kísérték az életutamat, mert úgy érzem, nem ismeretlenül ülnek itt. Találkoztunk már valószínűleg Zentán. Vagy ha nem itt, akkor a médiában vagy az írásaim, a könyveim lapjain.

A verseim, mert elsősorban költőnek tartom magam, abból a mindennapi tapasztalatlából származnak, mint minden gyerek élményei: a rácsodálkozásból. Miként most is rácsodálkoztam ezekre a fotókra. (A Zentai Alkotóház beltéri falait a beszélgetés idején Antal Szilárd fotóművész *Épületek tetőjéről – Na krovu moje zgrade* című, Újvidék újabb kori építészetét megőrzítő fotósorozata díszítette – a szerk. megj.) Az ember ilyen fotókat lát nap mint nap, és mivel nincs kiemelve kaderszerűen, mint a filmben, nem is vesszük szinte észre. Én az az ember vagyok, aki megborzong, amikor ezeket a képeket látja, mert ezek a motívumok, például a zsinór, a kötél, a drótháló, és általában a kötelék, a kötél, ami valami fonal, valami, ami össze is köt valamit valamivel, vagy valakit valakivel, de egyúttal gátolhat is, béklyózhat is.

Volt egy visszatérő, ijesztő álmom gyerekkoromban... Arról kérdeztél, melyek azok a motívumok, és honnan eredtek. Engem ezek a képek ösztönöztek, hogy felidézsem egyik visszatérő rémálmodomat. Azt álmodtam nagyon fiatal gyerekként, de kamaszként gyakrabban, amikor már verseket írtam, hogy repülök, tudok repülni, az égbolt pedig egyre jobban besűrűsödik drótokkal, hálókka, antennákkal, villanydrótokkal, s nem tudok kiszabadulni közülük. Végül, mint egy burokból, próbálok átkúszni ezek között. Persze akkor még nem voltak ilyen antennák, mint a képeken, itt a falon, csak villanydrótok, hálózatok villamosokon. Iszonyú erőfeszítésbe került a szárnycsapdosás, hogy valahogy kiszabadítsam magam. Visszahúzott minden. Na, ez évtizedekig visszatérő álmom volt. Bizonyára volt jelentősége, mert ma már ilyet nem álmodok. Ma már nincsenek ezek az égbolton lévő hálók és gátak, ezek a béklyók, amelyek meggátoltak volna a szárnyalásomban. Ma már szintén visszatérő álmom, hogy tudok repülni. Nem véletlen, hogy a repülés is állandó motívum írásaimban, és azok is, amiket felsoroltál. Tehát ha ezekre a fotókra fókuszálok, akkor úgy érzem, ezek mögött más is van, meg én is vagyok, és tudnék magamról vagy magamból beszélni egy tárgy láttán.

* Elhangzott a Zentai Alkotóházban 2016. május 12-én.

1 Az eseményre a *zEtna* folyóirat *Beszélgetések a vulkán alatt* című rendezvénysorozatában került sor. A hanganyagot rögzítette Döme Szabolcs, szerkesztette Virág Zoltán.

– A családi indíttatás, az iskolai tanulóévek vagy a későbbi időszakok milyen inspirációs forrásokkal szolgáltak? Akadtak-e bátorítóid, támogatóid, akikhez bizalommal fordulhattál, akik törekvéseidben megerősítettek, sőt ösztönöztek, hasznos tanácsokkal láttak el?

– Én nagyon fiatalon, tizenegy éves koromban kezdtem el verseket írni. Akkor még rímes verseket írtam. Úgy éreztem néha, hogy azt a házi feladatot, fogalmazást, ami fel volt adva, versben is meg tudnám írni. Az első sikereimet vagy elismerést úgy kaptam, hogy a tanítónő megdicsért, amiért versben is ki tudom fejezni magam. Bizonyára ez a dicséret hatott rám, s ezért tovább írtam. Na, de akkor eljött egy kritikus idő. Amikor tizenöt éves, tizenhét éves lettem, akkor jöttem rá, hogy nekem ez a rímes verselés, vagyis a hagyományos verselés nem felel meg. Más kellene. És akkor szerencsém volt: egy alkalommal Fehér Ferenc költő volt az általános iskola vendége. Tizennégy éves lehettem, s odamentem hozzá nagy félnéken. Beszélgettem vele, hogy én is írok verseket, és milyen alkotói problémáim vannak. Elmondtam neki, hogyan képezem el a költészetet, és nekem ez a fajta költészet, amelyet olvasok, és főleg az olyan versek, amilyeneket a Vajdaságban írnak az ötvenes években, idegenek számomra. József Attilát olvastam, és mondtam, hogy énnekem az a költészet tetszik. Mondta, hogy majd ő ezt a témát megválaszolja írásban. Valóban küldött nekem egy levelet, amelyben olyan biztató szavakat írt, olyan tanácsokat, amelyek nagyon fontosak voltak, és ezért ezt a levelet hónapokig hordtam a kabátzsebemben. Aztán egyszer nagyon megáztam, a kabátom agyonázott, úgyhogy végül szétfoszlott a levél. De az első biztatást, lelkierőt Fehér Ferenctől kaptam. Biztatása, bátorítása, tanácsai szárnyakat adtak. Tizenhét éves koromban már bátorokodtam elvinni az *Iffjúság*ba a verseimet, akkor az hetilap volt. Ott ő volt a szerkesztő, közölte is néhány versemet. Akkor azok már más versek voltak.

– Ezek voltak az első megjelenéseid nyomtatásban?

– Nem, már korábban is voltak.

– Úgy értem, a gyerekkori versek után az elsők.

– Igen. A gyerekversek után, melyek a *Pionírújság*ban jelentek meg, ezek voltak az elsők, az *Iffjúság*ban '57-ben. Érdekes módon '57 után találkoztam valamikor Tolnai Ottó versével is ugyanabban az *Iffjúság*ban. Tolnai Ottó verse is nagy hatással volt rám. A szabadsága a versírásban, és a vers formája. Már abban az időben úgy éreztem, hogy szorosabban, tömönyebben kell írnom, mint Tolnai. De az a szabadság, amit nála láttam, nagyon felbátorított. Tehát ők voltak ketten fiatalkoromban, akik direkt és indirekt módon hatottak rám.

Később, a '62-es időszakban, választás előtt álltam, de nagyon komoly választás előtt, hogy folytassam-e a közgazdasági tanulmányaimat, mert közgazdasági iskolát végeztem, és beiratkoztam a főiskolára, közben állandó munkaviszonyban voltam egy bankban. Tehát majdnem húszéves koromban úgy éreztem, én teljesen a művészetnek szentelném magamat, de mivel tartós munkahelyre volt szükségem, kenyérkeresetre, betevő falatra, nem várhattam, hogy eltartsanak a szüleim, megkérdeztem az újvidéki rádióban, hogy felvonnának-e állandó színésznőnek. Tudnivaló volt, hogy Újvidéken csak a rádióban volt színészi társulat. Már tizenegy éves korom óta a gyermekszínházi csoportban tevékenykedtem a rádióban. És amikor azt mondták, hogy igen, ösztől majd igen, akkor én mindjárt, januárban-februárban felmondtam a bankban, és fél évig a megtakarított pénzből éltem. Ez idő alatt tisztázni akartam magamban bizonyos dolgokat. Akkor elutaztam egy hétre a tengerre. Azon a nyáron íródott egy hosszabb vers, a *Molunati elégia*, amelyben valójában az ars poeticámat írtam le, az önvizsgálódást, hogy én tényleg művész akarok lenni. Nemhogy szeretnék, hanem művész akarok lenni mindenestől – ahogy Rimbaud is megírta. Csak én akkor még nem olvastam Rimbaud-t, sem Baudelaire-t, merthogy

én abban az időben közgazdász pályára készültem. Szórványosan, összevissza olvastam, hiszen csak '62-ben kerültem valójában a *Symposion* szerkesztőinek a körébe, de nem szerkesztőként, hanem ott kezdtem publikálni. Azokat a könyveket, amelyekről a szerkesztőségben hallottam, igyekeztem megszerezni. Azt mondták, Baudelaire-hez és Rimbaud-hoz hasonlítanak verseim. Nem tudtam, kik ők, utólag kezdtem tájékozódni.

A lényeg az, hogy az a bizonyos ősrobbanás húszéves koromban következett be az életemben. Ez azt jelentette, hogy radikálisan kell bizonyos helyzetekben dönteni, nem lehet weekend-, hétfévi művésznak lenni, és azóta is így van az életemben. De ez nem jelenti azt, hogy támogattak volna az emberek, mert a kérdésed ez volt. Az történt, hogy találtam hasonló szellemiségű embereket, akik valami módon úgy gondolkodtak, ahogyan én. Ezt az írásaikból láttam. Ők is ezt látták velem kapcsolatban, és jó volt velük együtt jelen lenni a *Symposion* lapjain, mely akkor még az *Iffjúság* mellékleteként jelent meg. De ez már irodalomtörténet. Nekem elég volt, hogy írásaim ott voltak a sok jelentős írás mellett. Gyakran lebunkóztak bennünket írásaink miatt, ezt mindannyian tudjuk. A bántó kritikák ellenére én úgy éreztem, hogy mindez valami módon mégis biztatás, mert éreztem, ha nem vagyok autentikus, ha nem önmagamot adom teljes valómban, akkor nem vagyok igazi költő. Én úgy éreztem, hogy a művészetnek, a költészetnek az a lényege, hogy az ember valóban azt fejezze ki, amit gondol, és amit érez, lehetőleg olyan művészi eszközökkel, amelyek szerencsésen vannak megválogatva.

Állandóan keresgéltem kifejezési eszközeimet. Ez a sokoldalú tevékenységemből is látszik. Bizonyos mondanivalóról úgy éreztem, hogy csak írásban tudom kifejezni, más mondanivalót pedig hanggal. Mivel hiányzott a színpad, csak a rádió volt, ezért csak a hanggal, vagy pedig vizuálisan, képversekkel. Egyszóval, a megfelelő kifejezési eszközöket keresgéltem, és ebben a folyamatban alakultam azzá, amivé lettem. Nem mondhatom, hogy biztattak volna a pályámon. Utána lehet nézni. Érdekes, hogy az első komolyabb visszhang az első verseskötetem megjelenése után nyolc-tíz évvel ért hozzám Magyarországról. Ott leginkább „illegális” olvasóim voltak, hiszen hivatalosan a könyveimet nem árulták. Sokkal később tudtam meg, milyen nagy hatással voltak verseim az akkori fiatalságra meg másokra is. Azt is utólag hallottam, hogy elrettentő példaként tanítottak engem a magyarországi egyetemeken, hogy így nem szabad írni.

– *A szegedi egyetemen biztosan nem.*

– (Nevet.) Hogy lám-lám, a nyugati izmusok esztétikailag mennyire rombolóan hatnak az irodalomra, meg ilyenek. Aztán évtizedek múltán helyesbítettek, hogy mégsem. (Nevet.)

– *Megtörtént szerencsére.*

– Na, ezek voltak a hatások. Mondom, bátorításokban nem volt részem. De akármennyire lebunkóztak, meg negatív kritikát kaptam, azok igaz elkeserítettek, meg minden, de azért a rossz szándékon kívül észrevettem, hogy van bennük valami igazság is.

– *Amiből meríteni lehetett, építkezni?*

– Igen. Valójában minden reakció jó volt, mert úgy éreztem, hogy a legrosszabb kritika az, ha közönyösen viseltetnek az ember iránt, a tevékenysége iránt. Ha teljes a közöny, akkor tényleg nem érdemes csinálni semmit.

– *Elsősorban prózai jellegű munkáidból, de néhány nyilatkozatodból szintén tudható, hogy a közönség elé lépésed olyasfajta kitarulkozás és menekülés volt, amelyet a visszaszorítottság, a férfi és a női szerepformák, munkamegosztások felcserélődése hívott elő, azaz a tradicionális női mivolt teljes körű, hiteles kibontakoztatásának a lehetetlensége provokált ki.*

– Valóban ezt mondtam, és meg is írtam. Meg sok performanszom, és más munkám ezt fejezi ki. Elsősorban a legszűkebb környezetemben volt ez az én küzdelmem. De valami módon a világban is, legalábbis a világ egy részén, Nyugaton, a női emancipációnak az időszaka volt ez, a szexuális forradalomé. Gondolok itt a hatvanas, hetvenes évekre itt, minálunk, de valamennyivel korábban Amerikában. Nem törődtem én különösebben a világban zajló folyamatokkal, nem az inspirált engem, hanem az én személyes sorsom. Hiszen pont akkor történtek velem azok a dolgok, amelyekben döntenem kellett. Amikor választút elé állítanak, hogy vagy a férj, vagy a művészet. De hát én mindkettővel tudok azonosulni: el tudom végezni a hagyományos női feladatokat, vezetem a háztartást. És talán ez a féltékenység, ez a karrierféltékenység okozta házasságaim felbomlását. Mert több házasságom volt. Ezt vettem észre: ha egy nő minél többet bír, annál nehezebb a sorsa. Mert ha a férjem azt látja, hogy nekem még erre is van erőm, ezt is győzöm, pénzt is tudok keresni, mert állandó munkaviszonyban vagyok, és van gyerekem, meg a hagyományos háztartás, ugye, abban az időben nem volt gépiesítés, és hétvégeken, amikor van fél órád, maximum két órád, és még írok is, akkor felteszi a férj a kérdést: hogy a fenébe bírja? Mindez valamilyen féltékenységet vált ki nála, vagy kisebbségi érzést. Nem tudom pontosan. Végeredményben eltávolodás és válóok.

– *Ehhez és a korábban mondottakhoz kapcsolódik, hogy nagyon drasztikus módon kellett szembeülnöd az értetlenséggel, az elutasítás gesztusaival. A komolytalanság vádjával adott esetben. Sőt, a magukat művészetpártolóknak, irodalomértőnek gondolók között is akadtak néhányan, akik feltűnési viselkedésnek, magamutogatásnak kívánták látni és láttatni azt, ami a művészeti gyakorlat teljesen friss dimenzióit nyitotta meg példátlan fegyverzettséggel, a katarziskeresés és a katarzisban részvétel elsöprő erejével.*

– Van abban valami, hogy olyan tanácstalan helyzetben, amikor választutak elé kerülünk, meg vádak érnek, meg büntetések, bántalmazások, akkor van bennem, volt bennem olyan dac, hogy: akkor igenis! Ismerik azt a reakciót, hogy valaki, amikor bántják, akkor vagy visszavonul, elhallgat, és soha többé meg nem nyikkan, de van olyan, aki dacol, hogy csak azért is? Úgy látszik, én az a típus vagyok, aki csak azért is. Tehát egyszerűen: küzdve vesztek. A lényeg az, hogy nem hagytam abba a küzdelmet, mert én hittem magamban, az igazamban. Persze voltak túlzásaim, de, mondom, azokat a dac, a düh váltotta ki. Mire válaszoltam a kérdéseid közül?

– *Bizonyos értelemben több mindenre. De az áskálódásokra, gúnyolódásokra esetleg visszatérhünk még. Itt most nem a megnevezhető személyekre gondolok feltétlenül, hanem arra az utalásodra, hogy a teljes elutasításnál még a kemény kritika is jobb.*

– Eszembe jutott még, hogy a gondolkodók, a kortársaim között is akadtak, akik megbélyegeztek, és ez fájt nagyon. Hiszen az én magánéletem az nem olyan volt, mint amilyennek én láttattam magamat, s ők nagyon jól tudták, hogy nem olyan vagyok. Az más dolog, hogy én fél óráig exponálom magam, és aztán egy vulkányszerű kitörésben fejezem ki önmagam. Hiszen az is egy módja a meg nem írható dolgoknak. Mint mondtam is: vannak dolgok, amelyeket nem lehet megírni, de el lehet sikoltani. Persze hogy az egy extrovertált fél óra vagy öt perc. De hát az egy produkció. Az is egy mutatvány. Az egy mutatvány éppen úgy, ahogyan az ember készít egy zenét vagy megír egy verset. Hiszen a verset nem azért írja, hogy a fiókban maradjon, hanem hogy megmutassa. Utána a verset magyarázzák, éli az életét. Tehát az a mutatvány, amit én megtettem, annak üzenete volt. Mindig is vallottam, akkor is, hogy igen, én vállalom a műveimnek vagy a tetteimnek a következményét, mert bizonyos értelemben műtárgy vagyok. Már akkor is azt mondtam, hogy amikor én kiállok a pódiumra, akkor én műtárgy vagyok. Akkor ide lőjete, vál-

lalom, hiszen nem azért állok ki, hogy csak úgy eldadogjak valamit, hanem hogy igenis kiváltsak egy bizonyos hatást. Éppúgy, ahogyan egy verssel kiváltok egy hatást. Tehát műtárgy vagyok, meg lehet szemlélni, lehet kritizálni, leköpni, kinevetni. Mindent lehet.

– *Ettől még nem funkcionál kevésbé.*

– Hiszen ezt akartam. Pont én, aki annyira szemérmes voltam a testem miatt, ami nagyon gátolt engem a színészi szakmában. A verseimben, még ha nagyon erotikusnak tartották is, azok nagyon szemérmes és nagyon szolid versek voltak ahhoz képest, ahogyan a férfiak írtak. Hát én nem mondtam ki a testrészeknek a neveit, ennek ellenére mégis erotikusnak tartották verseimet. (Nevet.) Szerintem ez a költészet hatott. Mert attól, hogy az ember felsorol valamit, és nevéen nevezi, attól az még nem lesz erotikus.

– *Sem hiteles, sem esztétikus példának okáért. Ha már a sorolásoknál tartottunk: Bori Imre irodalomtörténetében, a Rokontalanok fejezetcím után, elsőként a te munkásságod értékelése olvasható. A névsorban Podolszki József, Maurits Ferenc, Fülöp Gábor, Utasi Mária, Holti Mária és Pintér Lajos szerepel még. Kifejezetten illusztris társaság. Egyetértesz ezzel?*

– Rokontalanok, vagy talán már hontalanok is. Igen.

– *Egy további lépcsőfok.*

– Holti Máriánál is. Hogy megfélemezett róla az irodalomtörténet! Nagyon sajnálom. Rokontalanok, de hát én azt hiszem, hogy pozitívuma is van ennek a megjelölésnek, ennek a megbélyegzésnek, vagy nem tudom minek. Hiszen akkor ez azt jelenti, hogy ezek a nevek, ezek az alkotók kitartottak a saját világuk, költői vagy művészi világuk mellett. Úgy a költői, mint a festői világ mellett. Igenis kitartottak a saját megteremtett világukban, függetlenül attól, hogy befogadták őket, vagy karon fogták, vagy támogatták. Csinálták. Nem volt könnyű. Természetes, hogy nem volt könnyű. Mert ahol rokonság van, vagy baráti kör, ott az emberek időnként kapnak támogatást. Hát, azon kívül, hogy publikáltak, leközöltek, és szívesen kértek tőlem verseket, mást nem kaptam. Arra emlékszem, hogy ez egy kicsit fáj is nekem, hogy Tolnai Ottó a fiatal költőkkel sokat foglalkozott, de velem nem. Nálam fiatalabbak voltak, nem nevezem meg őket, de nálam fiatalabb fiúgárda volt. Ő ment, járt a lakásukra, és megdumálta őket, hogy írjatok, meg tanácsokat adott nekik. De nekem soha nem adott tanácsot, és csak mosolygott. Írt róluk tanulmányt is, meg minden. Egyszer ugyan említette, hogy szeretne a női írókról írni, Kaffka Margittal kezdené, és akkor rám is sor kerülne. Tudtommal nem írta meg azt a tanulmányt, pedig nagyon vártam. Énrólam soha nem írt a kortársak közül semmit. Csak egyvalaki írt, és az is rosszat.

– *Az említett Bori Imre-szövegrész záróakkordja még érdekesebb. Hadd idézzem szó szerint: „A költőnő a klasszicizálódás küszöbén állt, amikor Magyarországra költözött.” Tényleg így történt?*

– Fogalmam sincs. Ez az irodalomtörténészek dolga. Mit tudom én, minek a küszöbén álltam. Nem tudom. Én nem avatkozom az irodalomtudósok dolgába. Én a magamét csinálom. Mondták már, hogy klasszikus avantgárd, meg ez, meg az. Attól függ. Nem tudom. Te hogy látod?

– *Nem klasszicizálódást látok, hanem valami mást, de ez talán ki fog derülni később. Viszont az gondolkodtatott el az akadémikus mondatai kapcsán, vajon miért a Magyarországra költözést tette meg döntő dimenzióváltásnak. Noha minden határátlépés, lakcímcserélődés vagy a szociális-egzisztenciális helyzet megváltozása járhat gyökeres átalakulásokkal, ettől még terelődhet téves irányba a*

szemléletmódunk, az értékfelfogásunk. Ám amikor először észrevettem, hogy az *Élet és Irodalom* versrovatának szerkesztőjét Ladik Katalinnak hívják, akkor nagyon megörültem. De nem tarthatott sokáig ez, röpké periódusod volt, úgy emlékszem.

– Nem. Túláságosan támogattam a fiatalokat, és nem hoztam be a nagy neveket, mert az *Élet és Irodalom*ban akkor már váltás volt, mármint anyagi váltás az átalakulás miatt, úgyhogy nagyon kellett volna a bejáródott, nagy nevek, tehát egy névsor kellett volna. Így van, ahogy mondtad, nagyon sokan megörültek.

– Nyilván küldtek is kéziratot.

– Hát persze, hogy küldtek! Igyekeztem is publikálni, de nem nagyon engedték. Néhányat azért sikerült közölni a fiatalok közül is. Nekem korábban soha nem voltak szerkesztőim. Én azt hittem, hogy egy szerkesztőnek van bizonyos önállósága mint rovatvezetőnek, hogy a számomra jónak tartott verseket közlöm. Én nem tudtam, miféle politikai izék vannak: mit tudom én, hogy ki hova tartozik, erről nem tudtam semmit. Én csak a verset néztem. Így volt az, hogy én több nőnek is adtam lehetőséget, mert kiderült, nagyon jelentős ugródeszka az *Élet és Irodalom*ban megjelenni, és az a fiatal, akit én egyszer már leközöltem az *Élet és Irodalom*ban, annak az írásait elfogadták később máshol, más folyóiratokban is. Úgyhogy abból a néhány fiatalból, akinek sikerült nálam megjelennie, lett is valaki, és publikálták is őket. Na jó, nem hoztam be a nagy neveket, nem hoztam be sok pénzt a szerkesztőségbe. (Nevet.) És hát kellett a helyem valaki másnak.

– *Ugyanez a fordulat összefüggésben áll a színházi-színészi karriered további alakulásával. Nem tudom, miként lehetne ezt körütekintőbben megfogalmazni.*

– Vagy inkább befejezésével.

– *Befejezésével. Igen, ezért meláztam itt egy kicsit. Ráadásul voltak olyan törekvéseid, amelyek a színházcsinálással, a színművészi mesterséggel kapcsolódva többek útját szintén egyengetni próbálták. Előbbi félmondatodból azonban kiviláglik, ez sem úgy alakult, ahogy alakulhatott volna.*

– Mint kiderült, utólag mondták, hogy talán túl korán vittem be azt a stílust, ami később természetessé vált az Újvidéki Színházban. Szerintem nem túl korán, hanem éppen végső ideje volt. De hát a színház profilja hagyományos, kamaraszínház-jellegű volt, és nem is épp rám építettek, kis szerepeket kaptam, éppen hogy csak foglalkoztattak. Éppen ezért folytattam továbbra is az én önálló performanszaimat, hogy megtartsam a pódiumot magamnak, hogy ne essek ki a gyakorlatból. A legvégén már sikerült is két önálló produkciót, monodrámá-szerűséget előadni. De az már a végén, amikor már úgy éreztem, hogy ez egy nagyon nagy igazságtalanság, a repertoárba nem igazán kerülök, amikor pedig bekerültem a repertoárba, abból botrány lett, hiszen ez egy tipikus színházi dolog: megvan a belső szereposztás, amikor az igazgató meg a színészek összeülnek, és kiosztják a szerepeket. Igen ám, de amikor külföldi rendezők jöttek, és nem akartak beleilleszkedni ebbe a belterjes világba, hanem igenis engem választottak főszereplőnek többször is, akkor jöttek a bántások. De megcsináltuk. Azért volt néhány jó szerepem, hála ennek a néhány külföldi rendezőnek, akik igenis engem akartak, és kaptam főszerepeket, nekem való szerepeket. A színházi repertoárnak volt néhány szerepe, ami nekem való volt, de elment mellettem. Nem én játszottam el, nem én kaptam.

Ez volt az a dolog, mint az írásban is, a másság, ami bizonyos körökben, bizonyos időben nagyon irritáló volt. Később, amikor már áttelepültem, és jött a háború, és az Újvidéki Színházban fiatalok maradtak, és főleg nők, akkor jött egy korosztály, amely zseniális darabokat csinált, hasonlókat, amilyeneket én csináltam, vagy én csinálhattam

volna. Hogyha hagynak. De hát az egy jó időszaka volt a színháznak a fiatalokkal, a háborút átvészelték. Hihetetlen egyébként, hogy egy színházban, ahol nincs férfi, hogyan lehet színházat csinálni. Valóban, Mezei Kingáék megcsináltak egy jó színházat jó ideig.

Csodálkoztak is az akkori fiatalok: visszaneztek néhány videofelvételt, a *Három nővért*, meg még valamit, ami még esetleg megmaradt. Őket, tudtommal, azzal árasztották el, hogy a Ladik Katalin rossz színésznő volt, mert hát csak rossz kritika jelent meg rólam az egyetlen színházi kritikusunk írásaiban. Csak rosszat írt rólam, vagy meg sem említett, vagy az volt, hogy „felléptek még”. Amikor megláttak engem ezeken a felvételeken, akkor mondták, hogy ez egy nagyon jó színésznő. Nem értették, engem miért degradáltak. Túl „modern” voltam. Ideálban, úgymond szépségideálban sem feleltem meg az akkori színházigazgatóknak. Szóval, nem voltam szép, nem voltam tehetséges. (Nevet.)

– *A társulati elköteleződés így nem következhetett be Magyarországon, hiszen olyan szituáció teremtődött, amely valamiféle légüres teret, vákuumszerű állapotot hozott létre körülöttem. Ennek a következménye lenne az, hogy a színészet, legalábbis ami a kőszínházon belüli munkálkodást illeti, szépen elmaradozott mellőled?*

– Valójában én vettem véget ennek, hiszen otthagytam a színházat, hivatalosan nyugdíjba mentem, akkor költöztem át Magyarországra. Felkínáltak nekem utána nemso-kára egy óriási szerepet, el is játszottam. De Magyarországon az a helyzet, hogy amikor valaki egy nagyon nagy színésznő után ugyanazt a szerepet megkapja, akkor állandóan összehasonlítják, meg ilyenek. Úgyhogy egy nagyon nagy szerepet kaptam, Nádás Péter *Találkozások* című darabjában játszottam el a női főszerepet. Szinte monológ volt az is, úgyhogy igenis volt lehetőségem. De ezt, mondjuk, felkínálták. Off-együttesekben is felkínáltak egy-egy szerepet, de én nem koncentráltam arra, hogy színészi pályán maradjak. Elég sok volt a külföldi meghívásom önálló estekre, ezek mentek. És hát az írásra összpontosítottam inkább.

– *Meglepő, hogy újabb filmszerepek sem nagyon kötődnek e magyarországi időszakodhoz.*
– Eleinte igen, a hetvenes években igen.

– *Nyilván, azokon nőttünk fel, de most az áttelepülés utániakra térjünk ki.*

– Most itt Magyarországon az a felfogás uralkodik, hogy valaki vagy színész, vagy író.

– *A kettő együtt nem.*

– Igen. És valahogy nagyon tisztelték az írói mivoltomat. Pontosan éreztem, valahogy meg-megdobtak egy-egy filmszereppel, de azok általában művészfilmek voltak, ahol csupa művészek, meg nem is színészek játszottak. Ez szokás volt Magyarországon.

– *Bizonyos produkciónkat hitelesítettek arcokkal, figurákkal.*

– Így van. Azt vettem észre, hogy az a felfogás uralkodott, hogy a színésznő egy rab-szolga, az megalázható személy, az író meg nem az. Én azt vettem észre, hogy íróként nagyon tisztelték.

– *Életművednek a nemzetközi visszhangja mintha kezdettől fogva rangosabb, erőteljesebb lenne a magyarországi fogadtatásnál és elismerésnél.*

– Ez így van. Különösen az utóbbi tíz évben, tizenöt évben, húsz évben is talán. Valóban, olyan rangos helyeken szerepeltetnek, vagy sorolnak fel, de hát, ugye, külföldre nem jutnak el a versek. Azt mondhatom, most már végső ideje, hogy jobban lefordítsanak világnyelvekre is.

– Illik tudni, hogy angolul, franciául szép számmal olvashatók fordítások, horvátul, szerbül fontos könyveid léteznek, viszont egy áttekinthetőbb jellegű gyűjtemény a nagyobb európai nyelveken hiánypótló volna.

– A többi alkotói területem viszont nagyon rangos helyen szerepel.

– Dokumentáltan, archiváltan egyaránt a megfelelő helyen.

– Pontosan. Kiállításokra hívnak, nagyon jelentős képzőművésznek tartanak olyan értelemben, hogy az, amit én csinálok vizuálisan, én nem vagyok sem festő, sem grafikus, sem szobrász, de amiket csináltam a versek, a költészet területén, a vizuális versek területén, az nagyon egyedi, tehát abszolút egyedi, és nagyon jelentős, és jól csinálom. Ezt mondják, ezt írják.

Tehát abban a korban, amelyről már beszéltem, amikor a női emancipáció foglalkoztatott a hatvanas és hetvenes években, a női sors engem érintő témáit verseimben és performanszaimban is kifejeztem... Most visszatérek a lelegejére, tehát a hétköznapi tárgyakra, amelyek körülvettek, inspiráltak. Egy nőnek az egyszerű háztartási tárgyai: a varrógép, az olló, vasaló. Na most, a női magazinokban, a német *Burda*-ban, meg Jugoszláviában is volt a *Bazar*, volt az a szabásminta-melléklet. Azt mondtam magamban, hogy én ebből csinálok egy kollázst, olyan képverset, amelyet elő is adhatok. Tehát nekem ezek a képversek egyúttal zenei partitúráként is szolgáltak. A '60-as évek vége óta vannak ilyen kiállításaim. Ezeket a képverseket falra ki lehet függeszteni, mint képet, kiállított műtárgyat. Igen ám, de én odamentem a képekhez, és egyenként le is énekeltem őket. Ez egy olyan műfaj, amely akkor, ott nemcsak látható volt, hanem el is hangzott, és szinte megismételhetetlen.

Mivel ezeknek a kollázsoknak, képeknek nagy részét jelentős múzeumok és gyűjtemények már megvásárolták, úgy gondoltam, hogy ezeknek a képeknek utólag újabb életet adok oly módon, hogy 2015 novemberétől újra „elénekeltem” ezeket a zenei képverseket, és rögzítettem őket hangfelvételen. Általában ez jellemző rám, hogy bizonyos dolgot folytatok. Például, ha egy performanszt a hetvenes években bizonyos módon adtam elő, akkor abból később motívumokat vagy kellékeket, tárgyakat továbbviszek és használok, lehet, hogy ugyanazzal a címmel előadom még egyszer, de hát az mégsem ugyanaz a performansz. Igaz, lehet, hogy használok benne hasonló elemet, akár kelléket, szöveget vagy zenei aláfestést, de mégsem ugyanaz. Így volt az Alice performanszom, melyet Lewis Carroll motívumai alapján készítettem, de beletettem Joyce-szövegeket meg a saját szövegeimet is. Foglalkoztatott a más világba való átlépés, és persze nálam ez tágabb értelmet nyer. Carrollnál is minden fordítva van, vagy máshogy vannak a dolgok, például az *Alice Tükkörországban*.

Az ember alkotói világa, az egy másik világ. Például, ha szemlélek egy tárgyat, és meditálok azon, az mássá válik. Ez az említett performansz is olyan volt, hogy állandóan alakult, majd jó néhány évig nem adtam elő, de most, egy éve, vagy két éve elővettem újra. A rögzített hangköltevényeket és zenei anyagot továbbra is használom. Igen ám, de mostanra megváltoztattam a performansz címét és tartalmát, és *Alice Kódországban* lett a címe. Ugyanis még mindig ugyanaz a kislány van bennem, aki rácsodálkozik a dolgokra, például ezekre a qr-kódokra és vonalkódokra, mert a kódok világában élünk. Nekem ez egy fantasztikus világ, és nem győzök ámulni, milyen titok van összesűrítve egy ilyen kis grafikai jelben. Azelőtt csupán saját verseimet, „kódjaimat”, kollázsaimat énekeltem le vagy adtam elő. Aztán arra gondoltam, mi lenne, ha ez az Alice, aki a mesében, kislánként bejárja Csodaországot, aztán visszajön onnan, tehát mi lenne, ha Alice idős asszonyként, mint amilyen én vagyok, vagy még idősebbként, lépne be a qr-kódok, a vonalkódok világába, és ott, a Kódországban megfiatalodna. Tehát ez egy produkció, egy performansz, mellyel

mondanivalóm van, néhány versem, Joyce és Carroll szövegeinek töredéke is elhangzik, a mozdulatok is megjelennek. A testemre vetített különböző kódok hatására fokozatosan vetem le az idős testi mívoltomat. A performansz után azt mondták, tényleg megfiatalodtam. Hiszen ma a testről is beszélünk, ugye, ezért mondhatom, hogy az emberi testnek mindig fontos szerepe volt műveimben.

Az ember néha úgy érzi, egy belső utazás során visszafelé lehet menni az időben, de ezt nevezhetjük másként is. Tehát ha az ember egy másik időbe utazik, akkor a teste olyan, mint egy csónak. Olyan, mint egy eszköz, egy szerkentyű, vagy szárnyak. A test arra is szolgálhat, hogy ne csak lélekben fiatalodjunk meg, hanem testileg is. Akkor a mozdulatok megváltoznak, fűrgebbekké válnak, az arc is megváltozik, újra csodálkozik az ember, ha fiatal. Az idős ember olyan, mintha már mindent tudna, és már nem érdekelnék a dolgok.

– *Nem óhajt kódokat fejteni.*

– Igen. Nem akar kódokat fejteni. Tehát Alice így fejlődött nálam. A tárgyak, azok nagyon fontosak, mert inspirálnak, emlékeztetnek valamire. Ez a valami pedig a megélt sok jó és rossz érzés.

– *Visszakanyarodnék az elismerések világához. Természetesen a vajdasági közegben számosan felismerték Ladik Katalin írói, akcióművészi, zenészi, színészi jelentőségét. Ilia Mihály pedig, mint annyiszor, igen korán érzekelte, tudatosította, és egyetemisták sokaságának tanította Szegeden, miért és mennyire figyelemre méltó ez a folyamatosan gazdagodó művészi tevékenység. Szakdolgozatokat, doktori értekezéseket írnak rólad. Az 1918 és 1991 közötti jugoszláv avantgárd, neoavantgárd, posztavantgárd történetét feldolgozó, több mint 600 oldalas angol nyelvű kézikönyv, amelyet Dubravka Djurić és Miško Šuvaković szerkesztett, bőven említi a neved. Ugyanez a helyzet a Helena Sablić-Tomić és Goran Rem szerzőpáros jóvoltából kiadott Kortárs horvát irodalom – Költészet és rövidtörténet 1968-tól napjainkig című kötettel, amelyben interkulturálisan mérőadónak tekintik munkásságodat. A veszprémi EX Symposion folyóirat tematikus folyóiratszámot jelentetett meg 2010-ben, s Újvidéken ugyanebben az évben tartottak reprezentatív életmű-kiállítást a tiszteletedre. Éppen most, április végén nyílt meg egy másik tárlat a budapesti acb Galériában, ugyanúgy retrospektív válogatás, angol címmel, The voice of a Woman. Az újvidéki nagykiállításnak Moć žene: Katalin Ladik volt a címe, majd a dátum, utána pedig egy alcím, The power of a Woman. Egymással szépen összejátszó hívószavak, munkásságodnak szentelve. A hatalom, a hang, az erő. Annyira komolyan vették a retrospektivitást meg a zárójelek közé tehető dátumozás mágikus hatalmát, hogy a magyarországi hírverés úgy szólt, ez már egy nem élő alkotónak a kiállítása.*

– Igen. Az előbb meséltem, és jót mulattunk ezen. Nekem már kétszer keltették a halálhíremet. Egyszer a horvátok, most pedig, nemrég, amikor Székesfehérváron volt ez a retrospektív kiállítás. Egy fiatal, kezdő újságíró lányt küldhettek, ez a kiállítás az újvidékinek volt az áthelyezése, és nyilvánvalóan nem volt a kiállításon, de azért írt róla. Ott voltam a megnyitón teljes valómban. Ő pedig azt írta, hogy a nemrég elhunyt Ladik Katalin retrospektív kiállítása megtekinthető, és megnyílt itt és itt, ekkor és ekkor. Ezt a Magyar Nemzet közölte. Úgyhogy megvan a véleményem. Utána felhívtak, ez most mi. Félénken felhívott egy ismerős, és nagyokat sóhajtott, akkor hogy van most. Aztán pedig megláttam a Magyar Nemzetben, hogy valóban ezt írták.

– *Említést tettél fontos ars poeticádról, performanszaidról, egyéb megnyilatkozásaidról. Arra kérnélek, hogy néhány általam külön kiválasztott produkcióról se feledkezzünk el. Először az Ufo party című hangkölteményedről beszéljünk. Az apropót az is szolgáltathatja, hogy Maurits Ferencnek köze van ehhez az alkotásodhoz.*

– Az *Ufo party* akkor íródott, amikor úgy éreztem, a performanszaimat valamiképpen le is kellene írni, mint egy forgatókönyvet. Tehát nemcsak, hogy magamban tudjam, meg fejben tudjam, vagy képzeljem el, hanem miért ne lehetne ennek valamilyen írásos nyoma is. Több ilyen performansz-forgatókönyvet leírtam. Ezek meg is jelentek már az első kötetemben. Számomra ez azért fontos, mert minden valamikor régen kezdődött. Tehát az első kötetemben megvan mindannak az irányvonala, amivel később tudatosan foglalkozni kezdtem. Ott már megvannak a performansz-forgatókönyvek, ott már megvannak a népies hangvételű versek, a meseversek, azután ott vannak a rövidversek, és mindezeket tudatosan írtam, és mindegyik stílusból, irányzathoz egy kötetet írtam később. Mindig kötetben gondolkoztam. Hogy egy témát kiaknázok a végletekig, és így jutottam ahhoz, hogy leírjam az *Ufo party*t. Annak viszont előzménye volt, konkrét előzménye, ugyanis '68-ban történt az első happeningem, illetve akkor vettem részt először egy igazi happeningen. Nem tudtam korábban, hogy az milyen valójában, hiszen az önálló kis előadói öt perceim vagy félórám mások voltak. Lehet, hogy happeningeim is voltak, de én nem tudtam róla. Valójában ösztönösen csináltam bizonyos dolgokat.

Magyarországon viszont az underground, vagyis a nem hivatalos, a peremművészet, ami nálunk hivatalos volt, mert a *Symposion*ban azért, meg máshol, szerb nyelven, engedték. Ott, Magyarországon nem engedték. Elmondom az *Ufo party* előzményeit: a *Symposion* szerkesztőségébe írt nekem Szentjóby Tamás, és hosszú levelezéseink után meghívott egy találkára Budapestre. Nyilvánvaló volt, hogy egy művészi találkáról van szó, és hogy egy eseményen vennék részt '68. május elsején. Mivel ez annyira fontos volt számomra, és el akartam utazni Pestre, emiatt súlyosan kiéleződött és válságossá vált a helyzet első házasságomban. Pedig mindennek eleget tettem. Mondom: állandó munkaviszony, gyerekek, család, minden. De hogy elutazni nem kellene. De miért ne utaznék? Hiszen a férjem is művészember volt. Miért ne értené meg, hogy én szeretnék a magyarországi művészekkel kapcsolatot teremteni. Akkor választút elé állított: elválnok vagy elutazol. Engem akkor már másodszer állítottak ilyen választút elé: először a vőlegényem, másodszer pedig a férjem. Az első esetben is az volt a kérdés, hogy művészni leszek-e vagy közgazdász. Én pedig úgy döntöttem, színészni és költő akarok lenni, és emiatt szakítottunk a vőlegényemmel. Nem őt választottam. Itt is ez volt. Fontos döntésekben úgy éreztem, hogy itt az életéről van szó, és nem csak az én életéről. Végül elutaztam. Ennek valóper lett a vége. Nagy árat fizettem azért, hogy megmaradhassak annak, aki vagyok. Talán ezért van érzelmi fedezete annak, amit csinállok. Keményen megdolgoztam egy-egy performanszért. Ezekben benne van mindaz, amit átéltem. És hogy mekkora ára van annak, hogy ilyesmivel foglalkozhatom. Volt olyan időszak, amikor tőlem a Forum Kiadó nem adott ki könyvet. Akkor döntöttem úgy, hogy lefordítom a verseimet szerbre, Salgó Judit mellett, aki nagyon szépen fordított, de nem győzte a fordítást, így én folytattam. Ha magyarul nem jelenhet meg könyvem, gondoltam, akkor majd szerbül. Még jobban ráálltam a hangköltészetre meg a performanszra a keserűség miatt, hogy arról szó sem lehet, hogy Magyarországon mi megjelenjünk vagy bárki a hetvenes években. Ha még a Forumban sem tudok egy kötetet megjelentetni, mert öt évig halasztgatják a kötetemet, sőt a nyolcvanas évek elején már úgy volt, hogy egyszerűen nem adják ki, akkor elvittem Magyarországra. Vagyis elvitték magyarországi barátaim, Greguss Sándor és Csontos Sándor, hogy majd a Magvető Kiadónál Keszthelyi Rezső szerkesztőhöz eljuttatják.

– Ez a Kiűzetés 1988-ból.

– Igen. Az volt. Amiért aztán nagyon megharagudtak rám a Forumban. De hagyjuk ezt. A hangköltészet, a vizuális művészet és a performansz akkor erősödött föl bennem, amikor a vajdasági magyar kiadók, és egyáltalán a magyar értelmiség, és aki valamit

számított, megpróbálták elhallgattatni és elnyomni. Hát akkor nincs más, gondoltam, mint szerbül megszólalni vagy sikoltozni. Vagy valamit csinálni más, idegen nyelven. Ez aztán annyira hatásos lett, és annyira egyedi, azt mondták, mert hát erről azért sok dokumentum van, hogy ezért a tenyerükön hordták a külföldiek. Hívtak, jöttek a meghívások mindenfelől, én meg mentem. Mindent elkövettek a munkahelyemen, a rádióban, később a színházban is, hogy meggátoljanak. Mindenképpen. (Nevet.) Ez viszont bennem még nagyobb dacot váltott ki. Úgy utaztam, hogy éjszaka elutaztam, ott voltam egy napot, és a következő éjjel már jöttem is vissza. Szóval semmit nem láttam a világból, habár nagyon sok helyen voltam. Az ember így működik. Van egy ilyen közmondás is. Ha lenyomnak egy rugót, az annál inkább visszarug.

Furcsamód én a verseket tartom valójában önmagamnak. Azok fejeznek ki. De külföldre, idegen nyelvű tájakra meg nem az jut el, hiszen nincs lefordítva. Az az érzés vagy mondanivaló, amit más műfajban ki lehet mondani, ahol nem kell nyelvi tolmács, azok eljutottak külföldre, és azok által lettem nagyon megbecsült a világban.

– *Fölkínáltatott a lehetőség, úgyhogy a következő produkció a Phonopoetica című lemez lenne.*

– Ez a lemez '76-ban lett kiadva Belgrádban. Az volt az előzménye, hogy a hetvenes évek elején Belgrádban nagyon komoly nemzetközi szellemi élet folyt az Egyetemista Kultúrközpontban (Studentski Kulturni Centar, röviden: SKC – a szerk. megj.), és évente megrendezték az úgynevezett kibővített médiumok fesztiválját (Festival proširenih medija – a szerk. megj.). Itt volt kiállítás, performansz, zene, mindenre volt lehetőség. Engem az elejétől kezdve meghívtak, és részt is vettem rajta. Azért volt jó, mert voltak ezek a kollázsok, meg én voltam szinte az egyetlen, aki a hangköltéssel foglalkozott, Vladan Radovanović-on kívül, és még elő is adtam őket. Nem stúdióban készítettem a felvételeket, hiszen nem is volt rá lehetőségem. Az a nagyon kevés lehetőség, az a hatvanas évek végén, hetvenes években kezdődött. Nagyjából úgy, hogy a hangmérnök a cigarettaszünetben megcsinált nekem egy három- vagy ötperces felvételt, jó szándékból, barátságból. Így álltak össze a rögzített hangszalagjaim.

A lemezre úgy került sor, hogy nekem egy kiállítást akart Belgrádban szervezni ez az egyetemista kultúrközpont, és nekik erre volt pénzügyi keretük. De hát, mondtam, nekem a kiállítás nem kerül pénzbe! Ha én azt a pénzt másra költhetném, ha kiadhatnék egy hanglemezt, amit úgy csinálnék, hogy a képersekhez legyen köztük. Jó, mondták, miért ne. Így lett nekem ez a lemezem. Ez volt Jugoszláviában az első hangköltészetet tartalmazó lemez. Ez nagyon nagy dolog volt. Persze szétröppent a világban, elküldtem néhány helyre a lemezt. Utána rögtön meghívtak Hollandiába, és így kezdődött a nemzetközi ismertség, méghozzá nagyon-nagyon jelentős helyeken: Párizs, Pompidou Központ, meg hát a legjelentősebb helyeken Európában. Amerikába is így kerültem. Az a hanglemez engem beindított. Így oldottam meg a nyelvi korlátot. Költészet volt az is, de hangköltészet.

Én tudatosan olyan elemeket vittem be a hangköltészetbe, amelyek körülvettek. Balkáni, magyar, szláv zenei motívumokat is használtam, és főleg a magyar szavakat, azokat mindig beleszövöm a hangkölteményekbe. Mert úgy érzem, hogy akkor vagyok autentikus, ha egy kicsi szerbet, egy kicsi magyart beleviszek. Mert ha ilyet nem csinálnék, hanem csak a stúdiótechnikára hagyatkoznék, akkor azt mások jobban csinálnák, hiszen jobb stúdiójuk van. Úgy keverik ki a hangot, ahogy akarják. Én meg egyedül a mikrofonnal nem sokat manipulálok a technikával.

Én városi vagyok, sehonnani. Ilyen környezetből nőttem ki. Mint az Antal Szilárd képei, amelyekről beszéltem itt, és amelyek inspiráltak. De hát Újvidéken, és ilyen közegben hol van népművészet? Sehol. Szerb népművészet viszont volt, és élő volt. Az akkori szerb

belváros központjában laktam, ahol valójában közel volt egymáshoz a belváros meg a külváros. Ott már a közelben libalegelők voltak. Kicsi volt Újvidéknek az a része, ahol a régi szerb polgárság élt. Ahol most az újvidéki autóbusz-állomás van, ott libalegelő volt, meg ilyesmi. Amikor az újonnan épült házak elkezdtek sokasodni, éppen cseperedőfélben voltam, akkor ezek a villanydrótos, vezetékekkel ellátott házak, utcák megrémítettek, megdöbentettek. Féltem az ilyen látványtól. Ezek az érzések átterjednek, ehhez nem kell nyelv, írott nyelv. Ha az ember valamit így lefotóz, nem szép, de hat.

Az én dolgaim, azok nem ilyenek. Egy női magazin melléklete, a szabásminta, tele van színes, tarka formákkal. Ezeket használtam, tetszés szerint kivagdostam őket. Igen ám, de ha találó címet adtam nekik, meg valamit azért dolgoztam rajtuk, vagy kollázst készítettem belőlük, akkor viszont sok humor volt bennük, szellemesek voltak.

– *Miközben a belgrádi fiatalok inspiratív szellemi közegéről hallgattam a részleteket, élenken felidéződött bennem egy nemzetközi érvényű és léptékű fellépésed az 1980-as évek második felében éppen Szegeden rendezett Polyphoenix Nemzetközi Alternatív Költészeti Fesztiválról. Emlékszel rá?*

– Hogyne emlékeznék!

– *Olyan nagy nevek képviseltették magukat, mint például Jean-Jacques Lebel vagy Tomaso Kemeny. Számát tekintve a nézőközönség ugyan csekély volt, de lelkesedésben nem akadt hiány, a fesztivál felszabadító módon hatott, hatalmas ovációt kiváltva.*

– Na, ilyenek voltak azok a fesztiválok, amelyeken részt vettem a hetvenes évektől kezdve egészen mostanáig. Egyrészt ez is oka volt annak, hogy kerébe törte az életemet Újvidéken az az embargó, az a zárlat, ami mindnyájunkat érintett, vagyis nem utazhattunk külföldre jugoszláv útlevéllel. Nekem egyébként már ezer bajom volt ott, Újvidéken, illetve rosszul éreztem magam. Úgy szoktam ezt mondani, hogy elfogyott körülöttem a levegő. Tehát nem volt élhető már számomra. Nemcsak azért, mint másoknak, igaz, ugyanazért is, de ez az alkotói bezártság betetőzte elégedetlenségemet. Az, hogy most már sehol, jugoszláv vonalon sem tudok lélegezni, magyar vonalon meg pláne nem, mert mindenki csak politizál. Egyszerűen élhetetlen volt számomra Újvidéken az élet. Meg a fiam akkor Magyarországon tanult, semmi nem kötött már Újvidékhez, mert, mint mondtam, egyedül éltem, és megtapasztaltam, nem volt rám szükség sehol. Elmentem. Azt mondtam magamban, hogy akkor legalább közelebb leszek a fiamhoz.

Az említett zárlat, embargó miatt megszakadtak a külföldi kapcsolataim, hiszen nem utazhattam ki. Egyszerűen Nyugatra jugoszláv útlevéllel lehetetlen volt elutazni, Franciaországba, vagy bárhova. Magyar útlevéllel, kettős állampolgársággal azután könnyebb lett. De el kellett telnie azután megint három-négy évnek, mire újra megtaláltam a meghívások, újra mehettem. Tehát volt ez a nagy váltás, amikor nemcsak úgy gondoltam, hogy a színészi pályámnak lesz vége, hanem a többinek is. Újra a megélhetés lett a fő gondom. Engem Magyarországon nem várt semmilyen munkahely. Az teljesen a véletlen műve volt, hogy nekem aztán felkínáltak egy egyéves versrovatszerkesztői állást az *Élet és Irodalom*nál, viszont a legjobbkor, mert abból a fizetésből tudtam segíteni az Újvidéken maradt testvéreimet, a családomat.

Én nem gondoltam akkor, hogy Magyarországon íróként tudnék boldogulni, de kiderült, hogy mégiscsak. Kértek tőlem kéziratot, közöltek, és ez meglepetés volt. De megélni ebből persze nem lehetett. Felkínáltak nekem egy olyan állást, amire én az életemben nem gondoltam. Azt, hogy egy színiiskolában tanár legyek. Akkor hirtelen szinte minden alkotói munkát abba kellett hagyni, mert a tanítás egész embert kívánt. Amikor az ember színházban dolgozik, az is egész embert kíván. Alig jutott akkor időm írásra, amikor a

színházban dolgoztam. Nem mintha olyan nagyon el lettem volna foglalva, de ott kellett lenni. A legkisebb szerep miatt is ott kellett ülni egész nap, meg próbálni, meg minden. Iszonyúan sokat kellett dolgoznom a megélhetésért Magyarországon.

Hosszú idő után jött ez a dolog, hogy a világban kezdték észrevenni, hogy ennek a közép-kelet-európai földrajzi területnek a művészete, a hatvanas, hetvenes évek művészete nincs feldolgozva. Egyrészt talán a politikai helyzet, másrészt az érdektelenség miatt. Bizony, kezdték felfedezni, hogy Jugoszláviában, Magyarországon, Lengyelországban, Csehországban, de még mennyire hogy voltak avantgárd dolgok, törekvések, csak éppen nem voltak hivatalosak. A kétezres évek közepe felé, azt hiszem, 2007-ben megkeresett engem külföldről, az Erste Bank Kontakt Gruppe nagyon jelentős gyűjteményének kurátora, hogy van-e valami dokumentumom a régi időkből. Mondtam nekik, nem is tudom, hogy miről van szó. Mondtam nekik, hogy van ez és ez. Meg rengeteg dolog elveszett, hiszen az ember elküldi kiállításra, vagy egy folyóiratba a munkáját, azt soha nem kapja vissza.

– *A költözésekről nem is beszélve.*

– Fel nőttek már azok a fiatalok, művészettörténészek, akik engem láttak Zágrábban vagy Belgrádban, és ők emlékeznek rám úgy, ahogy te is emlékeztél erre a *Polyphonixra*. Idehozattak nagyon jelentős kurátorokat különböző múzeumokból, és elkezdtünk kutakodni a zacskókban, dobozokban. Rájöttek, hogy itt szerintük kincsek vannak. Elkezdték ezeket megvásárolni. Ha ez nincs, én éhen haltam volna. Nemcsak én, hanem a családom is. Ez hatalmas szerencse, hogy nem volt időm soha kipakolni, szelektálni dolgokat, hanem csak zutty, bepakolni, költözni ide, költözni oda, amoda, és így megmaradtak véletlenül a dolgok. Hála az istennek, hogy így most ezek archiválódnak.

– *Életutadhoz kötődően kiemelődött már az Új Symposion folyóirat mint meghatározó irodalmi-művészeti orgánus. Egy híres társulást tegyünk most mellé, a Bosch + Bosch Csoportot.*

– Érdekes módon a csoportban valójában mindenki önállóan tevékenykedett. Amikor egy kiállítást vagy akciót, vagy valamilyen más eseményt terveztünk, akkor megvolt a szereposztás, hogy ki kicsoda. Engem ott nem képzőművészként akartak bemutatni, hanem a hangokhoz és a hangperformanszhoz kapcsolódóan. Tehát nem volt az a csoportszellem, amit az ember elképzelt egy ilyen csoportnál. Talán ketten-hárman megbeszélték a dolgot, az alapítók. Nekik volt koncepciójuk.

– *Többen sajnos már nem élnek közülük.*

– Mi pedig, a többiek, alkalmazkodtunk. Alkalmazkodtunk a kiállítás, az esemény arcúlatához. Ez így történt. De végül is annyira erős egyéniségek voltak abban a csoportban, hogy önálló művészként is jelentős műveket hoztak létre a csoport megalakulása előtt is, meg a csoport megszűnése után is. De amikor csoportként mutatkoztunk be, akkor egy egységes profilt nyújtottunk. Ugyanígy vagyok a zenei csoporttal is. Már régóta a magyarországi Spiritus Noister zenei csoport tagjaként is szerepelek.

– *Ki nem hagyta volna.*

– Igen? Na, jól van akkor.

– *Jeles személyekkel szeretném folytatni: Dubravko Detoni, Zágráb.*

– A hatvanas évek végére kell visszanyarodnunk, amikor a zenei műfajról van szó, pontosabban a zeneszerzőkkel való együttműködéséről van szó. Az első férjem, Király Ernő úgy gondolta, hasznosítani tudná az én hangköltészeti gyakorlatomat, ezt a műfajt az ő zenéjében. Sőt meg is zenésítette néhány versemet, és néhány Bosch + Bosch csoporttag versét is.

Ő nagyon kíváncsi és érdeklődő természetű volt. Inspirálták az én munkatársaim és barátaim, akik ebben a multimedialis műfajban tevékenykedtek. Ő is egy olyan érdeklődő ember volt, aki nyitott volt az újdonságok iránt. Az újdonságot általam kaptam meg, illetve általam került az ilyen fiatalok, művészek, alkotók közelébe. Abban az időben Jugoszláviában minden évben Abbáziában, Opatijában volt a komolyzenei fesztivál, ami az új művek bemutatásának a helyszíne volt valójában, valamint két évente volt a nemzetközi Zágrábi Zenei Biennálé. Király Ernő ezekben mint zeneszerző részt vett, elhozott engem is ebbe a műfajba, úgyhogy használta a hangomat, a verseimet, az előadásaimat, tehát az egész zenei performansz műfajt bevitettem az ő zenéjébe. '70-ben az ACEZANTEZ zágrábi zenei avantgárd csoport, akinek Dubravko Detoni zeneszerző volt a vezetője, látott engem, és meghívott, hogy legyek az ő csoportjuknak a vokális szólistája, és egyúttal performere. Ez a közreműködés eltartott jó néhány évig.

Tehát dolgoztam zeneszerzőkkel is. Például Belgrádban Dušan Radić zeneszerzővel, azt hiszem, hogy '80-ban vagy '82-ben, ennek utána kell nézni, hogy mikor, mert ott, Belgrádban volt a BEMUS, a Beogradske Muzičke Svečanosti, és a megnyitón az ő hatalmas, nagyszabású művét mutattuk be. Azért mondom, hogy hatalmas, mert több zenekart sorakoztatott fel, és az volt a címe, hogy *Hommage Fluxus*. Tehát egy fluxuskoncertet adtunk elő, amelyben én Kurt Schwittersnek az *Ursonate*, azaz *Ősszonáta* című verséből, egy részletéből csináltam zenei performanszot vokális szólistaként. Rendes zenekarral próbáltunk. Az én részem teljesen szabad volt, magam komponáltam meg. Csak vigyáznom kellett, mikor lépek be. Hogy beilleszkedjek, hogy mettől meddig tart az én részem. Ez a hetvenes, nyolcvanas években teljesen jól működött. Jól együtt tudtam működni a zeneszerzőkkel. Ez nem jelenti azt, hogy én énekes vagyok, de azért sokan azt hitték, főleg Opatijában, hogy zeneakadémiát végeztem, merthogy olyan technikát dolgoztam ki, hogy elég nagy volt a hangregiszterem. De hát, a zenei tanulmányokra sajnos nem futotta az életemből.

– *Az új magyar avantgárdból Szentjóby Tamás neve elhangzott már. Fűzzük mellé Molnár Gergelyét.*

– Molnár Gergely szimbólum volt számomra, még ha nem volt közöttünk szoros baráti és művészi kapcsolat, ellentétben Szentjóby Tamással, akihez erős baráti és művészi szálak fűztek. Az tiszta véletlen, hogy őt választottam verscím alá, vagy inspirációként.

– *Az egyik álnevét (Gregor Davidov) idéző ajánlással éppen ilyen a Gyere velem a mitológiába.*

– Ugyanis Molnár Gergely egy punkzenészszerűség volt.

– *Az első magyar punkzenekarnak, a Spionsnak a létrehozója.*

– Számomra jelképe volt azoknak a fiataloknak, akik ilyen radikálisan mutatkoztak meg, ilyen radikális zenében, és ki akartak vándorolni. Ő is kivándorolt.

– *Hogyne. Olyannyira, hogy a Sex Pistols menedzserével, Malcolm McLarennel dolgoztak Franciaországban.*

– Te ilyeneket tudsz?

– *(Nevet.)*

– Azért mondom, nekem ő jelkép volt. Mert valóban ő egy mitologikus alak volt Magyarországon. Mondom, szimbólumként tekintettem rá. Míg a másokhoz írt verseimnél valóban köze is volt az adott személyhez. Igaz, őhózzá is köze van, hiszen egy kornak, egy dackorszaknak, amiben én is voltam, csak én korábban dacoltam. Tehát akkor érkezett Magyarországra az az avantgárd, ami persze akkor is tiltott volt. De neki akkor jött el az a

dackorszaka, amit én a magánéletemben már korábról ismerek. És hát persze, magamról is írtam azokban a versekben, hiszen ő nekem jó ürügy volt, hogy azonosítsam magam az ő helyzetével.

– *Soha jobb ürügyet. Következzék Jancsó Miklós és Harag György.*

– Két nagyon különböző ember. Két nagyon egyéni, kedves, szerény ember, semmi sztárság. Tehát ők azok az emberek, akiknek „van mire szerénynek lenniük”. Ezt a mondatot Jancsótól hallottam. Két abszolút profi. De különbözőek. Harag György hagyományos értelemben vett színházat művelt, ő nem akarta felrobbantani a színházat, de azért korszerűen értelmezte és tolmácsolta a színházat. Például ő volt az, aki engem meg mert hívni főszerepre, ami szintén nagy reakciót váltott ki az Újvidéki Színházban.

– *Parádés Kosztolányi-rendezésének szintén szereplője voltál. Az Édes Annáról van szó.*

– Igen. Ha ilyen rendezők lettek volna, akik nem alkudtak volna meg a színház belső, belterjes rendjével, akkor lehet, hogy többre vihettem volna színészként.

Jancsó ismert engem már korábról, mint kiderült, a *Symposiont* olvasta, tehát tudta, ki vagyok. Valamikor nagyon régen a budapesti 25. Színház vendégszerepelt az Újvidéki Rádióban, a *Fényes szeleket* adták elő Jancsó rendezésében, én akkor ismertem meg őt.

Elmúlt sok év, és mégsem kaptam szerepet a színházban, én pedig játszani akartam. Régóta szerettem volna eljátszani Beckettnek az *Ó, azok a szép napok!* című drámáját, ami szinte monodráma. A férfitartner ott ül a háttérben, és nem szólal meg, de mégis ott van, hogy a nőnek legyen kihez beszélni. Ott arról van szó, hogy a nő szeretne elénekelni egy dalt. Egész idő alatt szeretné elénekelni a dalát, de nem tudja, hogy mi az. Na, ez volt az én hangköltészetem. Hogy a hangköltészetben én is el szerettem volna mondani azt, amit nem lehet leírni, vagy idegen nyelvre fordítani. Beckett-nél nyakig be van ásva a földbe a nő. Én ezt el szerettem volna játszani. Jancsó elvállalta, hogy ezt a darabot megrendezi. Ezt elmondtam Tolnai Ottónak, aki erre azt mondta, hogy Kati, de hát nekem van egy monodráám, rád írtam, hát rendezze meg azt a Jancsó. Mondom, jó. Véleményem szerint, Tolnai ezután gyorsan átalakította a szöveget, merthogy semmi köze sem volt a darabnak hozzám, csak annyi, hogy odaírta, Ladik Katalinnak, és hogy van egy kisfiam, és hogy kontaktlencsém van. Ami amúgy tényleg egy valós eseményen alapult, mert egy előadás közben valahogy kiesett a kontaktlencsém, és előadás után mindannyian keresgeltük a színpadon. Ő ezt a jelenetet beírta a darabba. Azután ezt elvittem a Jancsóhoz. Azt mondta, hogy persze, miért ne, a Tolnai meg a Ladik együtt az nyilván egy esemény. És így került sor a *Bayer-aszpirin* című monodrájára, amit a színház azért fogadott el, mert nem volt fűtés, és olyankor bezár a színház. Ők erre az időre megszervezték egy szlovéniai turnét. Ez egy hétig tartott. Azt mondták, hogy akkor rendben, itt a Ladik Katalin, megcsinálhatja a darabot a Jancsóval a hideg színházban. Adtak egy szál műszaki embert. És megcsináltuk. Így volt mit játszani. Egy hét után visszajöttek, és akkor gyorsan befejeztük a darabot, és így gyorsan kész lett a darab. De mivel aztán nem játszhattuk a színházban, mert tél volt és hideg, akkor ők megbeszélték, hogy a Szerb Nemzeti Színháznak (Srpsko Narodno Pozorište – a szerk. megj.) van egy próbaterme, amit szerdánként átadhatnak nekünk. Így a Szerb Nemzeti Színház meleg termében adtuk elő az előadásokat. Ez volt az egyik évben, a következő évben megint hideg tél volt, megint nem volt fűtés. Na akkor, gondoltuk, felújítjuk a *Bayer-aszpirint*. De lehet, hogy két év telt el? Mert azt már a színház új épületében adtuk elő, a kisteremben. Igen, valószínűleg az már az új épületben volt. Felújítottuk, és megint ugyanaz a helyzet állt elő, hogy eltelt két év, felújítjuk, és most másképp csináljuk. Rengeteg dolgot kihúztam a *Bayer-aszpirin*ből, mármint Tolnai szövegéből, és betettem nagyon sok Nina Hagen-zenét, és nagyon ladikkatalinosra alakítottam.

– Szkárosi Endre és Sőrés Zsolt, *hogy visszakanyarodjunk a Spiritus Noisterhez.*
– Igen. Ezek magyarországi nevek. A magyarországi kapcsolataim, ahogy említettük, '68-ban kezdődtek, mikor átjöttem ebben a hírheldt *Ufo party* nevű happeningben részt venni, amely valójában a Szentjóbý és az én találkozásomról szólt. De ott voltak más jelentős magyarországi mővészek is, Erdély Miklós és mások.

– *Az új magyar avantgárd színe-java. Meg nyilván a besúgók hada és a rendórség más szolgálattévői.*
– Azóta is jártam Magyarországra, és kapcsolataim voltak nagyon jelentős költőkkel. A Balaskó Jenő volt nagyon avantgárd, Hajas Tibor és sokan mások. Így a nyolcvanas években Szkárosi Endrével is, Szilágyi Ákossal. Ők hívtak meg, Magyarországon velük együtt léptem fel. A *Polyphoenix*ban is így volt: külön-külön felléptünk, de egy fesztivál keretében. Szkárosi Endre valamilyen zenei csoportban volt.

– *Emlékezetem szerint a Konnektor Rt. nevű formációjával lépett fel.*
– És akkor felmerült, hogy dolgozzunk együtt, csináljunk egy csoportot, és azután ebbe én is bekapcsolódnék. Így is történt. A csoport létszáma váltakozó volt, úgy, ahogy a Bosch + Boschban is, de a koncepció maradt. Tehát mi ketten voltunk, akik a szöveggel jöttünk meg a hangunkkal. Ezek ilyen zenei performanszok voltak. Kiadtunk hangkazettát, hanglemezt, és sokat dolgozunk élőben a mai napig is. Össze szoktunk állni, és csinálunk valamit. Amikor egy csoportban vagyunk, akkor közösen kitaláljuk a szellemiségét, a témáját, és abban mindenkinek, ahogy egy dzsesszzenekarban, megvan a maga szólója, az egyénisége, és akkor a többi kicsit hátrébb megy, elhalkul vagy háttérbe vonul, de utána visszatér. Tehát ez a fajta együttműködés ezért van.

– *Váltunk ismét, és térjünk át a vízzel összefüggő materialitásra. A képzelt és valódi alakot öltő tenger tapasztalatára, mely nálad a nyelvsszimuláció, a testszimuláció, az énszimuláció terrénumául szolgál, érzelmi azonosulásnak vagy erotologikus eruditívitásnak tekinthető kiindulópontként szerepel. Mővészi törekvéseidből mindez az 1960-as évek első fele óta egyértelműen kitűnik, amit a 2011-ben kiadott Belső vízözön és az ez évben publikált A víz emlékezete című köteteid aktualizálnak, nyomatékositanak termékeny újragondolással, továbbvitellel.*

– Azt mondtad el, amit erről el lehet mondani. Hogy ugyanazok a motívumok vonulnak nálam. Csak fejlődnek, vagy továbbírom őket. Van néhány ilyen alapvető témám. Az egyik a tenger. Hiszen mindnyájunkban ott van valahol a tenger utáni nosztalgia, a vágy. Akár képzeletben, akár a valóságban, de mi nagyon tengeri lények vagyunk itt, a Pannon-tengerben. Nálam ez nem csupán azt jelenti, hogy a tenger és a víz, hanem nekem a folyékonyág, az átalakulás, a folytonosság. Tehát az, hogy állandóan mozgásban van, de mégis áll időnként, vagy vannak vizek, amelyek állnak, és vannak, amelyek folynak. És a víznek a változékonysága. Nemcsak a víz formájában, hogy elmegey a föld alá, aztán kijön, aztán felspriccel, hanem a halmazállapotai is érdekelnek.

– *Tenger formájú összegződés, ugyanakkor a kutaknak, a búvópatakoknak, a föld alatt folydogáló vagy egybegyűlő vizeknek a teljessége.*

– A kút egyúttal lehet számomra a Föld köldöke is. Szóval nagyon sok dolog jut eszembe, amikor úgy rá gondolok, illetve nem is gondolok rá, hanem magától megvilágosodik valami. Az van, hogy én megszervezem ezeknek a témáknak a helyzetét. Összegyűjtöm, hogy most erre a témára koncentrálok, vagy inkább arra. Erre a halmazállapotra, vagy arra. Már azelőtt is írtam én szórványosan ilyen verseket, ezért nem lehet azt mondani, hogy minden verseskötetem új. Csak tematizálva van. Amikor régebben írtam erről a témáról, akkor megjelent valahol, de mivel mindig több motívum esik egybe, akkor vagy

idecsatolom, vagy odacsatolom. Persze vannak új motívumok is, de meg van szerkesztve, és bizonyos értelemben magyarázva is. A bestiárium is ilyen volt.

– A Fűketrec 2004-ből.

– Valami kulcsot azért adok most már a tematikus versekhez, mert nem árt. Nem magyarázatot, hanem kulcsot. Talán olyan mondanivalót, ami egyszerű szavakkal van elmondva, nem éppen költői szinten, de azt hiszem, itt is fontos, hogy ideírtam magamnak ezt: *Hiszem, hogy a víz életünk sok eseményét, érzelmeinket emlékként megőrzi, és magában hordozza. A hó, a jégkristály is elraktározza érzéseinket, gondolatainkat, tetteinket. A plazma viszont nemcsak megőrzi, de felnagyítja, és erőteljesebben tárja fel szenvedélyeinket, vágyainkat, álmainkat, miként a költészet maga.* Ez persze eléggé önkényes megfogalmazása a halmazállapotoknak, de óriási költői szabadságot nyújt.

Engem nagyon foglalkoztatott, amikor egyszer azt olvastam, hogy a víz emlékezik. De jó ez! Nekem ez egy költői téma, „a víz emlékezete”. És ha az ember ebbe bele tudja sűríteni az érzéseit, a mondanivalóját, a múltját, a vágyait, szerintem az óriási kihívás a költő számára. Az élményt, az érzést belesűríteni egy csepp vízbe, a víz hullámszámba, a felhőbe, hóba, jégbe. Vagy a plazmába. A plazma nem is igazán volt költői téma. Mert olyan csúnya ez a szó, kár, hogy nem találtunk rá egy szebbet. De hogyha az északi fényre gondolunk, vagy a villámra, a vérre, máris szebbnek tűnik, hiszen az is plazma, és még sok más. Van például a plazmatévé.

– Vagy a szerbiai keksz.

– (Nevet.) Engem nagyon érdekel a fizika, a technika. Ezeket én nézem meg olvasom. Annyi titok van. Éppen úgy, mint ezekben a qr-kódokban. Jó, utóbbi emberi találmány. De a természetet a legnagyobb csoda.

– *A vadhúsként burjánzó test meztelensége, a szeplőtlenség buja szentsége, az élvezet végtelensége is idetartozik?*

– A test, azt hiszem, az emberiség számára még mindig nagyon nagy titok. Maga a test, az anatómia. Meg ami nem kimutatható: a csakrák, a csí. Vagy az akupunktúra: az is nagyon nagy titok az európai ember számára. Hogy a testiségről beszéljünk, a *Vadhús* a következő kötetemnek a címe lenne. Nem is tudom, nem igazán beszélünk a prózámról, a regényemről, aminek *Élhetek az arcodon?* a címe. Számomra sokkal nehezebb leírni egy egyszerű mondatot, hogy „Jó napot!”, mint egy verset. Nem mintha könnyen írnék verset. Nagyon nehezen írok verset. De prózát még nehezebben.

Viszont ez a rengeteg dokumentum, amikor engem, úgymond, rákényszerítettek ezek a kurátorok, művészettörténészek, hogy kutassak elő dolgokat, akkor ezek annyi érzést, annyi emléket váltottak ki belőlem. Így, ahogy most elmesélem a történeteket velem kapcsolatban meg a tárgyakkal kapcsolatban, úgy éreztem, hogy ezeket én le is írhatnám egy ilyen fura, nem regénynek, hanem multimediális könyvnek. Persze, ha DVD-mellékletet lehetett volna, meg hangzóanyagot... Mert ilyen műfajban gondolkodtam. Ilyen műfaj nincs, mondták. Kiderült, hogy amikor ezt én megcsináltam, és megjelent a könyvem, Umberto Eco is csinált egy képeskönyvet. Hát akkor most mi van? (Nevet.) Mégiscsak létezik.

Ez egy regényes élettörténet lenne. A dokumentumok, azok kőkemény dokumentumok, és nagyon sok igazi esemény is benne van. De hát a sztori, mert azért van története, meg szereplők is vannak, egy fikciós költői mű szerintem. Na de amikor befejeztem, akkor éreztem igazán, hogy dehogy fejeztem én be. Hát most kell csak folytatni. Ezután folytattam, folytatgatom már évek óta, ugyanis a sok más jellegű tevékenység többször kizökken-

tett a regényírásból. Az elsőnek, ugye, az volt a címe, hogy *Élhetek az arcodon?*, ennek meg az, hogy *Vadhús*. Tehát a testiség ott is jelen van, de nagyon, ugyanis egy személyt három darabra szabtam, vágtam, hasítottam. Ez a szereposztás továbbra is megmarad. Ugyanaz a három, azonos nevű nő, mint egy megosztott személyiség, továbbra is ők a főszereplői. Most a plazmáról jutott eszembe, hogy ezeket a legújabb dolgokat is beleírjam. Ezek engem nagyon foglalkoztatnak. Például a felhő, a „cloud”. Az a rengeteg információ és adathalmaz a világban! Merthogy én is adatokkal foglalkozom magammal kapcsolatban, amikor adatokat kérnek tőlem a műveimről. És ez mind fent van egy bizonyos információs és adatfelhőben, amely behálózza a világot. Ez az egész internetdolog, a világháló egy iszonyú nagy titok, és különös jelenség számomra. És mindez nagyon érdekel és inspirál.

A Főgonosz a készülő regényemben az a megfoghatatlan, megmagyarázhatatlan Valaki vagy Valami, aki a nők meg az emberek sorsát intézi. Ugyanis találtak utalást a Szentírásban, hogy az emberek meg lesznek bélyegezve, jelet a kezük fejére. Az, hogy meg lesznek jelölve az emberek, ez már az Ótestamentumban is benne van. És akkor mit ad isten? Itt vannak a beépített chipek, minden pont úgy, ahogy meg volt írva. Ez milyen fantasztikus téma egy író számára! Pontosan megvan, hogy 666, a nagy gonosznak olyan jellege van, mint most ennek a felhőnek, aki mindent tud, mindent lát, nem megfogható, mint a Cloud. Most nehogy azt higgyék, hogy misztifikálom, de nekem ez egy nagyon jó téma, erről lehet írni. Aktuális, és ott található rólunk minden adat a felhőben. Kezdek beépítgetni a chipeket az emberbe, állatba, meg mindenbe. Ezt miért ne írnám be a regénybe?

– *Kíváncsian várjuk. A korábban említett Miško Šuvaković több könyvében foglalkozott azzal a megkerülhetetlen tradícióval, amelyet Ladik Katalin költői, prózaírói irányultsága, happeneri, performer, fluxusművészi, akcióművészi attitűdje kibontakoztatott. Arra az eredményre jutott, hogy esetében a felforgató potenciált, a másság aszimmetriáit pajzsként sikerült szembeszegezni a bürokratikus követetlenségbe belefulladó régebbi, szocialista-realista, és a piaci szabályok diktumától nyögő újabb, átmeneti társadalommal. Maradt még tartalékok ezekből az energiáidból?*

– Én sosem tudtam, hogy erős vagy bátor vagyok. Sosem gondoltam erre. Engem a körülmények kényszerítenek arra, hogy cselekedjek. Illetve nem kényszerítenek, hanem én eldöntöm, hogy akkor most cselekszem, vagy pedig belefulladok valamibe vagy összetörök. Én mindig fáradtnak éreztem magam, meg fáradt vagyok. De ettől függetlenül az a béka vagyok, aki mindig ki akar mászni valahonnan. Nem tudom, hogy van-e energiám. Ötletem viszont van. A fizikai fáradtság azért jelen van, de azt hiszem, hogy az a lényeg, már ha egyáltalán fontos, hogy csináljak-e valamit, szóval, a lényeg az, hogy kíváncsi maradtam, érdeklődő maradtam. Hiszen amikről az előbb is beszéltem: engem ezek a dolgok érdekelnek. A tudomány érdekel. De úgy, hogy én ezt költői témaként, inspirációként élem át. A technika, a tudománynak az eredményei nagyon érdekelnek. Úgy, ahogy találják. De ezt én egy kicsit mindig másként is nézem. Azt, hogy honnan jöttünk, mivé lettünk, ezek a kérdések mindenkit érdekelnek. Hogy mi van odafent, és mi van idelent. És mi van a testünkben. Én azt hiszem, hogy ezek általános témák. Éppen úgy, mint a mulandóság. Tehát nincsen semmi új, amit én csinálnék szerintem. Csak megpróbálom ezeket újra elmondani a magam módján.

– *A ritualizációval, a női arc elé helyezett pótarccokkal, a bőrre felfestett, felvetített mintázatokkal, felvitt pluszrétegekkel mintha az egész testi valót transzformálnád. Valamiféle válaszkérés ez a férfi meg a női státusok korlátozottságára, a heteroszexuális, a homoszexuális, a biszexuális diszpozíciókra?*

– Inkább ezeknek a problémáknak a keresése vagy megoldása, vagy a válaszoknak a keresése. Mert fiatalkorom óta, amikor kezdtem érezni, látni magamon, hogy nővé

válok, akkor ezek a kérdések már felmerültek. Hogy miért éppen nő vagyok? Miért nem férfi? Vagy mi a különbség a kettő között? Azt hiszem, hogy ezek szintén olyan kérdések, amelyeket minden serdülő gyerek feltesz. Továbbá: miért működik így a testem, ahogy működik? Miért néznek rám így, vagy másként, amióta nőies lettem? Ezek foglalkoztattak, és néha úgy éreztem, hogy nem vagyok jóban a testemmel. Mert elvonja a figyelmet a lényemről és a lényegről. Egyszerűen nem voltam jóban a testemmel, nem szerettem nőnek lenni, mert másként tekintettek rám: a testem érdekelte őket, és nem én. Akkor haragudtam arra, hogy nő vagyok, és valamennyire vonzó vagy kívánatos. Próbáltam is elfedni maszkokkal meg öltözékekkel meg hajjal meg szemüveggel. De úgy éreztem, hogy a művoltom, a lényem megsérült, és bántom önmagam. Az anima, a nő, az el van nyomva. Meg az életben is olyan sors jutott nekem, hogy tényleg korán kenyérkereső lettem, meg a családban is családfő lettem, és akkor a nő el van nyomva. Azután jött az ellendolog, a reakció, hogy akkor igenis vállalom a nőiességet. Akkor jött a másik túlzás, hogy csakis nő. De hiányzott a harmónia a testem, a lelkem és a társadalom között. A társadalom csak a nőt látta bennem, a család meg a férfit, a döntéshozót, aki hozza a pénzt, eltartja a családot, és dolgozik, mint egy állat. Akkor is, amikor férjem volt, akkor is én voltam a férfi, akkor is én voltam a pénzkereső. Ez később már sértette a nőiességet. Valami harmóniát, egyensúlyt szerettem volna a családban is találni, meg a társadalomban. Időnként, amikor valami már nagyon túlzásba ment, bántott valami, akkor csináltam egy éles reakciót. Ezt nevezhetjük akárminek.

– Ezért nyitottál a transzszexualitás vagy a nemmelküliség specifikus reprezentációinak irányába?

– Igen, mert a társadalom azt várta tőlem, hogy én nő is legyek, meg férfi is legyek. Akkor most mi legyen? Akkor én elég vagyok önmagamnak. Nagyon sokat éltem egyedül. Sokszor és sokat. Igen.

– Az általad bevezetett kísérletező művészeti gyakorlat nemcsak a nézőközönség, hanem az olvasóközönség és a tágabb közösség integrálásának alapelveit lefektető tevékenységként fogható fel. A nyelvi, a származási, a vallási és kulturális különbségekre visszavezetett projekciós mechanizmusok kritikáját nyújtottad folyamatosan. Mindenfajta szemellenzős beidegződés kipellengérezésével hosszú ideje kitaratóan értelmezvén az etnikai, az etikai, a politikai perspektívákat, s miként említetted, az emocionális szenzibilitás együttthatásait. Közel öt és fél évtizednyi munkálkodás. Autentikusságából, minőségigényéből mit sem veszítő, töretlen ívelés. Hasonlóan látod? A számodra ismerősen csengő közgazdaságtani terminológiához igazodva: így könyveled el?

– Nem igazán foglalkozom magam elkönyvelésével vagy elhelyezésével. Eléggé kifáraszt engem ennek a rengeteg adatnak a kikeresése, amelyeket követelnek tőlem: hogy mikor mit csináltam, hányban, mi volt a címe, fogalmam sincs. Úgyhogy rákényszerítettek, de, mondom, ez most nekem a megélhetésem, hogy el tudok adni valamit, meg akarnak venni valamit. Úristen, mondom magamban, ez most értéknek számít. Nekem a vérem kötődik egy-egy ilyen műhöz vagy fotóhoz, vagy nem tudom, kicsodához. Én nem könyvelem el magam semminek. Valamit csináltam, kemény érzéseket fektettem bele. Nem volt céloom ez, vagy az, vagy amaz, hanem egyszerűen ezek reakciók voltak. Vagy a társadalmi, vagy a családon belüli helyzetre, vagy pedig egy művészi inspirációnak a reakciói. Persze, hogy megihlettek művek, akár könyv, akár kép, akár film, vagy bármi más. Azokra is készítettem valamit, azok is inspiráltak.

Edvard Munch *A sikoly* című műve például... Egy ilyen képben persze, hogy magamat látom. Ott vagyok egy hídon, egy tengerfenéken, a Pannon-tenger fenekén, víz után vágódok. A folyékonyság, a lebegés, a változékonyság az életemem, én pedig ott vagyok egy városban, és egy kisebbségi nyelven próbálok sikoltani. Ki tudja, hova hallat-

szik az én hangom? Ilyen kérdések voltak bennem. De egyáltalán nem az én dolgom, meg nem tartom fontosnak, hogy megmondjam, hogy milyen szerepet játszottam. Mit tudom én?! Most nagyra tartanak. De akkor, bárcsak a hetvenes években lett volna egy bátorító szó. Szakmailag, hogy bátorítottak volna. A *Symposion*ban, ott igen, hogy rajta, te csak íráj! De az is jólesett. (Nevet.)

– *Amikor a kurátorok, az érdeklődő művészettörténészek, gyűjtők számára bontogatsz és rendezgatsz, akkor a szépírói anyagokból is találsz olyat, ami elkerülte a figyelmedet? Teljesen ismeretlen a közönség előtt, netalán csak folyóiratközlésben fellelhető, könyvformában azonban nem látott napvilágot?*

– Nem, a kéziratokkal nem foglalkoztam, arra nincs időm.

– *Tehát létezik olyan készlet, ami tüzetes átvizsgálásra szorulna?*

– Van. Azért lepődtem meg, mert egy 2015-ös tanulmánykötetben, amit most kaptam (Roginer Oszkár: *A város mint ellenérv: Újvidék a Jugoszláviai/ magyar irodalomban* – a szerk. megj.), felfedeztem olyan verseket, amelyek soha nem kerültek be egyetlen kötetbe se, de folyóiratban megjelentek. Úgyhogy bizonyára van, de nem foglalkozom most ezzel.

– *A következő mű? A Vadhús megjelenése utáni?*

– Honnan tudjam? (Nevet.) Nem tudom, de mégis valami birizgál. Van ötletem, csak nem tudom, megérem-e. Ugyanis itt arról beszéltem, hogy engem megihletnek képek, művészi alkotások, mint például *A sikoly*, és gondoltam, hogy esetleg egy olyan verseskötetet állítok össze, amelyet vizuális dolgok ihlettek meg. Nagyon sokan írtak már ilyen verseket. Persze tudom, hogy mások hogyan írták, én valószínűleg másként írnám. Nyilván azért nyúlok hozzá a témához, hogy másnyenyenek legyenek a versek. Mert azok a versek általában valóban a mű értékét és a képnek a hatását írják le. Rá is lehet körülbelül ismerni a képre. Én nem ilyet írnék.

– *Remélem, alkalmat kínál majd egy újabb beszélgetésre. Köszönjük szépen!*

– Én is nagyon köszönöm a türelmüket!